

Михайло Андрейчин, Степан Костюк, Софія Кушнір
МИХАЙЛО КАЧАЛУБА – УКРАЇНСЬКИЙ ПОЕТ,
ЛІКАР І ПАТРІОТ

(До 100-річчя від дня народження)

Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського,
Тернопільський обласний краєзнавчий музей,
Тернопільська державна музична школа № 1

Розповідається про українського поета родом із Тернопільщини, який здобув лікарську освіту в Швейцарії й все наступне життя провів на чужині. Наведено його короткі біографічні дані та літературний доробок. Піддано аналізу різдв'яно-великодні та медичні мотиви його збірки віршів «Між двома стенокардіями» (1994).

В Україні досі мало знають творчість талановитого поета і лікаря Михайла Качалуби, якому судилось здобути медичну освіту, працювати й творити за кордоном. Але поволі ця світла особистість стає відомішою на Батьківщині, чому посприяли голова Асоціації українців Словаччини академік Микола Мушинка, тернополяни Михайло Ониськів, Борис Хижняк, Дарія Богун, Надія Худа, Богдан Ничик, Євген Удін, Ольга Заставна, а також родина поета.

1994 р. Тернопільська обласна друкарня видала збірку поезій М. Качалуби «Між двома стенокардіями» (накладом 2 тис. примірників) [1], а 1997 р. фірма «Оперативний друк» – його мемуари «З моєї Одісеї» (накладом 1 тис. примірників) [2]. До обох книг М. Мушинка написав цікаву і змістовну передмову. У 2008 р. у Тернопільській музичній школі відбувся творчий вечір із циклу «Відроджені імена», на якому присутні почули багато цікавого з біографії поета, декламувались його вірші, звучала українська музика. Про цього поета писали місцеві газети. У 2-му томі Тернопільського енциклопедичного словника вміщено статтю про М. Качалубу з його портретом (автори Б. Мельничук і Р. Сливка).

Народився Михайло Качалуба 7 листопада 1908 р. в Романовому Селі Збаразького повіту на Тернопільщині в сім'ї рільників Олекси і Ганни. Саме батьки запримітили неабиякі здібності сина і найняли для нього приватного вчителя, який протягом одного року підготував малограмотного хлопчика до вступу в Тернопільську українську гімназію. Закінчивши її з відзнакою, юнак мріяв стати лікарем, однак

не зміг вступити на жодний медичний факультет тодішньої Польщі, бо українців на навчання у вищі заклади освіти не приймали.

Проте М. Качалуба випадково побачив газетне оголошення, в якому українська студентська громада Женеви запрошувала галичан на навчання у швейцарські ВНЗ. Так він став студентом Женевського університету, який закінчив 1937 р. зі званням доктора медицини. Дисертацію захистив на тему «Практична вартість біологічної реакції при вагітності». Звання доктора медицини відкривало перед молодим лікарем і науковцем велику перспективу. Але напередодні Другої світової війни швейцарський уряд постановив вислати з країни всіх чужинців.

Повернутись у Галичину М. Качалуба не міг, тому що польська влада знала про його національно зорієнтовану громадську роботу в Швейцарії. У листопаді 1938 р. він з жінкою-швейцаркою і дітьми їде в Хуст, столицю щойно проголошеної Карпатської України, щоб прислужитись своєму народу. Йому доручають організувати лікарню у містечку Великій Березній, але вже в березні 1939-го, у зв'язку з окупацією угорцями Закарпаття, разом з багатьма іншими українськими патріотами перебрався у Словаччину. У Братиславі короткий час працював лікарем в Українській торговій академії, згодом – окружним лікарем у м. Дольний Кубін. У 1943 р. набув словацького громадянства.

У роки Другої світової війни надавав медичну допомогу не тільки місцевому населенню, але й партизанам. Особливо відзначився під час Словацького національного повстання в серпні 1944 р., коли врятував життя багатьом пораним патріотам. У перші повоєнні роки надавав медичну допомогу також загонам УПА, що перебирались на Захід. Був арештований радянською військовою контррозвідкою, але місцевим урядовцям його вдалось визволити. За ним продовжували стежити, часто викликали на допити, і невдовзі словацька комуністична влада його заарештувала. Під час слідства зазнав фізичних тортур. Звинуватили нібито у шпигунстві на користь Швейцарії, зв'язки з УПА, релігійну агітацію. Засудили на 5 років ув'язнення, його старших дітей виключили зі школи. На захист лікаря стали пацієнти, у тому числі колишній командир радянських партизанів, якому під час війни він врятував життя, посольство Швейцарії, що спростувало безглузде звинувачення, велику активність проявила дружина. Вищий апеляційний суд скоротив кару і М. Качалуба відсидів лише рік. Після звільнення не міг влаштуватись за лікарським фахом і деякий час працював санітаром.

У 1958 р. після спеціалізації одержав місце фтизіатра в Дольному Кубіні. Через 4 роки йому вдалось переїхати в м. Кошицю, де працювало багато українців. Трудився у місцевому протитуберкульозному диспансері, надрукував низку віршів у дитячій газеті, видав першу збірку дитячих віршів «Польові дзвіночки», виступив ініціатором створення філії Культурного союзу українських трудящих, української бібліотеки, співочого гуртка тощо.

Під час хрущовської відлиги, влітку 1963 р., відвідав Тернопільщину, рідне село, з'їздив до Києва. Через п'ять років здійснив спробу повторної подорожі на Батьківщину, але на заваді стали політичні події – окупація радянським військом Чехословаччини. Дальше перебування в цій країні М. Качалуби було небажаним, і він із сім'єю перебрався в Австрію, де короткий час перебував у збірному таборі. Отримавши швейцарську візу, знову опинився на батьківщині своєї жінки.

У Швейцарії працював у приватній лікарській амбулаторії аж до відходу на пенсію в 1986 р. На цей, швейцарський, період припадає особливо активна літературна діяльність М. Качалуби: видав 5 поетичних збірок у Парижі, 4 збірки в Аргентині. Певним підсумком поетичного доробку М. Качалуби, як вважає академік М. Мушинка, є його збірка віршів «Осінні вітри», а також 4 книжки спогадів і роздумів, у яких правдиво описав свій життєвий шлях, митарства на чужині і відданість українській ідеї. Провідними темами його поетичних творів є любов до України і віра в Бога, немало віршів присвятив дітям, сім'ї та друзям, лікарській праці.

Літературна критика Великої України практично оминула увагою поетичний доробок нашого краянина. Частковим оправданням цьому, очевидно, було перебування талановитого поета, лікаря-практика, громадського активіста переважно поза межами рідної землі.

У поодиноких оглядах Качалубових віршописань підмічено автобіографічність, вкраплення суспільно-політичних інтонацій, побуджених переживаннями різночасових прагнень українства досягнути незалежності. Цілком виправдано підкреслюється необхідність служіння Батьківщині. Щоправда, високоматеріальні та глибокофілософські роздуми з'являються пізніше. Первинно закарбовуються емоції, почерпнуті з родинного затишку дитинства. У збірці «Між двома стенокардіями» згадується про «сценки» убогого малолітства, яке «викристалізував» М. Качалуба тематичними віршами різдвяно-великоднього циклу. Кожен римований сюжет,

зокрема «Святвечір», напрочуд виразно струменить ностальгією за безповоротним минулим:

З черги буденних вечорів
прилинув Святий вечір,
ялинкою замерехтів,
книшами коло печі,
і метушнею дівори
в таємній атмосфері
святвечірньої зорі
і святвечірньої вечері.

Споглядаючи поведженість дітей та онуків, автор пронизується думкою:

Пливають літа, пливають віки
у цих діточих звуках...

Поет зазначає, що для нього святвечірня картинка сімейного життя — «Люба сцена». Але й це невідворотно промине, тому вигукує:

Я теж дискретно сум важкий,
що хлипає невпинно,
лупаю, ріжу на кришки
й кладу його під сіно - ...

Можна дорікнути автора: мовляв, навіщо такої сподівальної миті різдвяного вечора «кодувати» наступний прийдешній рік негативною енергетикою?.. Але таке життя... М. Качалуба не «припудрює» реалії буття «пастельним» очікуванням лише добра. Відтак — абсолютно земний, правдивий, реальний погляд. Подальше прочитання твору відкидає «осуд песимізму», оскільки наступним чотириряддям виписано різочу настроєву зміну християнським співом.

і «Бог Предвічний» з цілих сил,
з глибини душі моєї
разом з дітками в неба схил
й небесні всі алеї...

Виспівання родинним «хором» коляди вселяє віру-оптимізм. Більше того, набута щойно піднесеність енергетично здатна пробудити свідомість пасивних і байдужих:

Хай буде видно, буде чуть
аж ген на Україну,
що стогне від ворожих пут
у цю святу годину.

Зростаюча експресія звучання тут очевидна.

У вірші «Святвечірня зоря» М. Качалуба продовжує відстоювати волевизначеність українського народу. Лише безперестанна віра, помножена добродіяннями, зумовить багатовікову очікуваність Волі:

Святвечірня зірка сяє –
нам ось тут і в Україні...

Хай вона нас всіх єднає
під прапори жовто-сині!

Хай сварні усі, незгоди
зміє ласкою святою,

Хай любов'ю до народу
нам усім серця напоїть!

Усвідомлення причетності Неба до визначення долі народу належить підкріплювати щоразу щиросердною молитвою, богопісними прославами. Відтак:

І знов прийде «Свято Січня»

і поклониться Дитині –
наш народ увесь побожно
в вільній рідній Батьківщині...

Підмічену схему викладу поетичних сюжетів: «особисте – загальне» зберігають також вірші «Зійшла зоря над степом» і «Христос родивсь! Славте!».

Суто «родинними» сприймаються твори «Наш Святвечір», «Наш родинний Святий Вечір» і «Гряде наш Святий Вечір». Своєрідної «локальності» переліченому надає вжиття займенникової форми «наш». Провідною колядою цих тематичних віршів М. Качалуби фігурує «Бог предвічний...».

Дещо інакше, осучаснено, звучить поезія «Нова радість стала» (Шерне, 1991). Уже тоді заримоване автором спостереження утвердилося сьогодні небажаною ситуацією:

Навколо гамір, метушня

і каламутні води,

а в них підступний сатана

свої ось сіті зводить.

Спершу узагальнена гра слів згодом конкретизується:

І зради, хоч за юдин гріш,

і рейвах торговища,

і брат на брата гострить ніж,

аби до влади блище.

Гостро виражену заполітизованість перших трьох катренів М. Качалуба «гасить» сентенціями християнської моралі наступних шести чотиривіршів. Поетична публіцистика, відтак, набирає звичних обрисів-заявань, каяття, усвідомлення частого гріхопадіння (вчинками, помислами):

Творець усього, як дитя,
пришов до нас убогих,
щоб dokonалося злиття
і жертви, і любови – ...

Вказуючи єдиномісце чудодіяння – Віфлеєм, поет «підводить ризику»:

Тут народився Божий Син
і «Нова радість стала»
всі заспіваймо, як один,
сьогодні, як бувало!

Підсумовуючим поетичним «епілогом» виступає вірш «Христос Воскрес в Україні». Об'єднавчі мотиви нашої історії, що звучали «більше тисяч літ», належить наповнити, нарешті, реальністю:

Христос Воскрес! Співайте, браття,
тепер вже з нових голосів,
хай заіскриться в нас завзяття
і прожене чуття рабів –
із наших душ і нашу кволість, -
надію й віру воскресить,
щоб завжди ми були готові
наш Край і волю боронить!

«Червоною ниткою» поезії проходить майже однорідний рефрен (чотири повтори – перше речення наступного катрена): «Христос Воскрес! Співайте, браття,...».

«Світлим променем» подальших наших удач сповнена також поезія «Христос Воскрес».

Збірка «Між двома стенокардіями» починається з однойменного вірша. Прочитавши його, пересвідчуємось, що складний життєвий шлях, яким судилось пройти поету, закономірно призвів до серцевої недуги. Попри це він стверджує:

Як тільки втихне біль у серці,
як в кінцівки налетиться міць,
я знову кидаюсь у герці
з життям і смертю у танець.

Оптимізм і наснагу поет черпає у бажанні прислужитись Батьківщині, взяти посильну участь у боротьбі за її незалежність. Цей намір, але іншими словами, чітко висловлено у вірші «Як втихне буря під ребром...»:

Я знов турбуюсь за народ
і Господа благаю,
щоб дав йому усіх щедрот,
щоб дав свободу краю.

За допомогою поетичних засобів автор збірки висвітлює деякі особливості лікарської діяльності. «Всього наслухається лікар і від батьків і від дітей – при анамнезі», – зазначає він і радить бути вдумливим психологом, сприяти порозумінню між хворим і рідними, між батьками і дітьми, що співзвучно вимогам лікарської деонтології.

Вірш «В лікарні» відтворює тривожну обстановку в шпиталі, де йде боротьба за життя хворих:

У півсутінках тремтячих
блудять стогони глибокі,
а десь, ніби кряче,
так скородить кашель боки.

Про труднощі нічного чергування лікаря та його готовність бігти за викликом і надати «першу поміч» промовляють рядки вірша «Нічна служба».

У вірші «При тяжко хворім» піднято проблему еутаназії й ставлення до неї автора. Коли безнадійно хворий у тяжких фізичних муках благає «Життя перетніть!», лікар відповідає

Утишу вам біль і спокій закличу.

Не нам дане право вести вас на смерть,
не нам теж рішати, доки ваша свіча
горітиме: – місяць, мінуту чи чверть?..

І завершує вірш словами «Господь Всемогутній про це лиш рішає, бо Він володар і смерті й життя». Отже, М. Качалуба чітко висловлюється проти вбивства невиліковного хворого на його прохання і під впливом співчуття до його страждань. Це переконання лікаря спирається на християнські засади.

В іншому вірші («Грипа») у чотирьох рядках помістилась основна клінічна картина цієї хвороби:

Грипа вперга, навіжена:
давить кашель, болить спина,
Плачуть сині й чорні очі
болі голову морочать...

На запитання «Який лік подати?» пропонується випробувати у віках народні засоби:

Тут найкращий лік бабуні, –

плеще лікар у долоні:

До постелі, під перину,

чай гарячий і цитрину,

а до того інші ліки –

добра поміч та велика.

У вірші «Лікарські сни» ділиться своїми переживаннями:

Так часто сниться, що лікую –

і пацієнтів повна хата,

а тут мені вже щось бракує,

немає чим ліку подати,

десь стетоскоп пропав і шприца,

і дезінфекція погана...

Поет-лікар запитує себе, чому це все йому сниться, і сам дає гранично ясну відповідь:

Тому, що розум твій, небоже,

й ціла душа просякли ними –

цими турботами важкими

про пацієнта – про людину,

тому твій сон на дійсність схожий,

бо ти є лікар без зупину.

І дійсно, справжній лікар не має часових меж у своєму служінні пацієнтам. Добре було б з такими віршами ознайомити абітурієнтів при виборі ними лікарського фаху. Мабуть, далеко не всі з них готові на таку самопожертву.

Як вже зазначалось, тривалий час М. Качалуба працював фтизіатром. У вірші «Чистота – це здоров'я» він на прикладі хлопчика Івасика, котрий захворів на туберкульоз легень, пропагує важливе профілактичне значення особистої гігієни:

Якось сумно, бо безправно,

на брудних руках Івася

Кохова бацила «славна»

безнадійно гойдалася...

Перша каже: – страх я маю,

що Івась уміє руки,

а ми з милом і з водою

десь загинемо без гуку...

Щоб лиш руки дав до рота,
поки сонце на нас гляне,
бо загинем – ми сухотів
славні воїни – без рани.
І це побажання здійснилось, бо:
Та Івась забув до лиха
на основи гігієни:
рук дав до вуст і дихав
та гриз нігті безупину.

А бацили гоп із пальців
прямо в глотку – до легенів,
Тут вкопалися, поганці,
тихо та без теревенів.

Далі розвинулась хвороба з її основними проявами («кашель, слабкість і гарячка кожен вечір»), що обумовило тривале лікування в лікарні й потім у санаторії.

Вірш написано настільки дохідливо, образно й переконливо, що міг би прислужитись у боротьбі з туберкульозом, який в останні десятиріччя набув епідемічного поширення в Україні. Чому б не помістити таку поезію в книжечки для дітей, що видаються великим тиражем, і цим художнім засобом посприяти формуванню здорового способу життя молоді й не тільки її.

Загалом, віршотвори збірки «Між двома стенокардіями» позбавлені класичного різноманіття моделей римування і сталих строфічних варіантів. Причина – літературне оточення. Властива непідробність поезій М. Качалуби – щирість!

Поодинокий випадок: фонд Михайла Качалуби у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї налічує, допоки, один експонат – тематично проаналізована книжка поезій «Між двома стенокардіями» (ТКМРК – 4689) [3].

Література

1. Качалуба М. Між двома стенокардіями: Поезії. – Шерне; Тернопіль, 1994. – 132 с.
2. Качалуба М. З моєї Одисеї. – Тернопіль, 1997. – 508 с.
3. Мельничук Б., Сливка Р. Качалуба Михайло Олексійович // Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2005. – Т. 2. – С. 54.
4. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.